

DOMESTIC AGRICULTURES AS THE FACTOR OF SPIRITUAL AND MATERIAL PRODUCTION

Bronitskaya V. V., Lizogub V. A.

Domestic agricultures can be the subjects of spiritual and material production. Intellectualization of these subjects must be instrumental in it. There is the row of contradictions which prevent to be realized to shallow agricultures, but they must be settled. This will be instrumental in more high-quality public reproduction.

Key words: domestic agricultures, spiritual production, public reproduction, intellectualization, globalizm.

УДК 311.17:311.311:339.9.012

МІЖНАРОДНІ ІНТЕГРАЛЬНІ ОЦІНКИ ЯК ІНСТРУМЕНТ АНАЛІЗУ МІСЦЯ ТА ПЕРСПЕКТИВ УКРАЇНИ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

О. О. Чуприна, кандидат економічних наук, доцент
Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого;

О. А. Чуприна, кандидат економічних наук, доцент
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Охарактеризовано найбільш відомі міжнародні інтегральні показники та рейтинги, що дають змогу оцінити різноманітні аспекти соціально-економічного та політичного життя певної країни чи регіону. На основі їх використання здійснено системний аналіз місця та перспектив розвитку України в сучасному світі. Виявлено низку економічних, соціальних, політичних, демографічних та ментальних проблем, обґрунтовано напрями їх розв'язання.

Ключові слова: інтегральний індекс, міжнародний рейтинг, індекс людського розвитку, рейтинг глобальної конкурентоспроможності, всесвітній індекс щастя, індекс економічної свободи.

Актуальність проблеми. Майже двадцять років Україна як молода держава шукає своє нове місце в сучасному світі. Ці пошуки ускладнюються внутрішніми глибинними системними перетвореннями, втратою налагоджених раніше зарубіжних зв'язків, політичною нестабільністю, супроводжуються глибокою соціальною кризою. Нині Україна прагне розширити географію

міжнародного співробітництва, стати повноправним членом європейської спільноти, налагодити тісні взаємовигідні відносини з країнами БРІК та СНД, у першу чергу з Росією.

У зв'язку з цим набуває актуальності формування позитивного міжнародного іміджу. Важливо, аби представники іноземного політикуму та бізнесу розглядали Україну як надійного партнера, співробітництво з яким може принести значні вигоди і не є занадто ризиковим.

Численні міжнародні рейтинги та інтегральні оцінки, що існують сьогодні, дозволяють скласти власне враження про певну країну, її природні, економічні, соціальні, політичні, демографічні, науково-технічні особливості. Їх аналіз дає змогу оцінити поточний стан соціально-економічної сфери, виявити основні проблеми, своєчасно передбачити існуючі ризики та визначити майбутні перспективи розвитку країни.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Серед учених, що досліджують проблематику міжнародних інтегральних оцінок та рейтингів, слід назвати Б. Данилишина, О. Грیشнову, Е. Лібанову, О. Мірошниченко, А. Ревенка, В. Шишкіна та ін. [1–6]. Зазвичай автори приділяють увагу методиці побудови та аналізу окремих інтегральних показників. Однак дослідження, побудоване на одночасному використанні багатьох інтегральних індикаторів, дає змогу отримати більш ґрунтовні та системні висновки.

Формулювання цілей. Метою цієї роботи є оцінювання стану та перспектив розвитку соціально-економічної сфери України на основі використання міжнародних інтегральних оцінок.

Виклад основного матеріалу. Одним з найвідоміших інтегральних показників є індекс людського розвитку (ІЛР), який ще називають індексом розвитку людського потенціалу (ІРЛП). Розроблений фахівцями Програми розвитку ООН (ПРООН), цей показник дає змогу оцінити розвиток країни за можливістю населення реалізувати три головні цілі людського розвитку:

прожити довге життя та мати добре здоров'я;

отримати знання та реалізувати власні здібності;

мати гідний рівень життя і забезпечувати свої фізіологічні, соціальні та духовні потреби.

Щоб відобразити всі три складові людського розвитку, ІРЛП розраховується на основі таких показників [1, с. 92; 7, с. 75]:

середня очікувана тривалість життя при народженні;

рівень грамотності дорослого населення та загальний коефіцієнт тих, хто навчається в початкових, середніх та вищих навчальних закладах;

валовий внутрішній продукт (ВВП) у розрахунку на одну особу в доларах США за паритетом купівельної спроможності (ПКС).

Щорічно за результатами дослідження оприлюднюється звіт, в якому, крім основної проблематики, розглядаються важливі з погляду людського розвитку питання. Так, у 2009 р. звіт «Подолання бар'єрів: людська мобільність і розвиток» було присвячено питанням міграції.

Відповідно до цього звіту в 2007 р. Україна посіла 85 місце за рівнем розвитку людського потенціалу (значення відповідного індексу склало 0,796) та увійшла до групи країн з середнім рівнем людського розвитку. Навіть серед колишніх республік СРСР Україна далеко не на першому місці. Вона поступилася не тільки традиційно більш розвиненим прибалтійським країнам, а ще й Росії, Білорусі, Казахстану та Вірменії. Особливо прикро бачити подібні результати, пам'ятаючи, що у 1990 р. Україна зі значенням ІРЛП 0,844 посідала 45 місце серед 173 країн світу, та входила до складу 55 держав з високим рівнем людського розвитку. Тобто, в той час, коли більшість країн світу нарощували свій потенціал, наша країна втрачала раніше досягнуте за всіма позиціями, що оцінюються при розрахунку ІРЛП: середня очікувана тривалість життя зменшилася, рівень освіченості знизився, обсяг виробництва скоротився [8].

Однією з причин ситуації, що склалася, є брак інвестицій в економічну і особливо в соціальну сферу країни. Нестача джерел фінансування соціально-економічного розвитку всередині країни зумовлює потребу в іноземних фінансових ресурсах. Незважаючи на те що в Україні давно говорять про сприяння іноземним інвестиціям, обсяг капіталовкладень з-за кордону є все ще недостатнім, адже інвестиційний клімат в Україні залишається несприятливим. Про це, зокрема, свідчить низький рівень конкурентоспроможності країни.

Сьогодні найбільш відомими дослідженнями конкурентоспроможності у світі є такі [9]:

дослідження конкурентоспроможності країн світу, що здійснюється Міжнародним інститутом розвитку менеджменту (Institute of management development, IMD) в Лозанні (Швейцарія). Результати оприлюднюються в щорічнику «The World Competitiveness Yearbook IMD»;

аналіз глобальної конкурентоспроможності, що здійснюється фахівцями Всесвітнього економічного форуму в Давосі (Швейцарія). Відповідна щорічна публікація має назву «Global Competitiveness Report. World Economic Forum».

Перше з досліджень є менш масштабним як за напрямками аналізу (їх всього чотири: стан економіки, ефективність уряду, стан ділового середовища та стан інфраструктури), так і за кількістю обстежуваних країн (у 2009 р. їх було 57) [10]; друге — передбачає оцінювання конкурентоспроможності країн за такими складовими [11, с. 13–16]:

інститути — цей пункт відображує наявність, ефективність і законність діяльності державних, суспільних та приватних установ;

інфраструктура — показує наявність і рівень розвитку всіх видів транспорту, телекомунікаційних, електричних мереж тощо;

макроекономічна стабільність — характеризується рівнем інфляції, стабільністю фінансового сектору і под.;

охорона здоров'я і початкова освіта — цей пункт показує, з одного боку, рівень захворюваності і тривалості життя населення, а з другого — обсяг і якість початкової освіти;

вища освіта і професійна підготовка — цей пункт відображує обсяг, якість і доступність послуг з вищої освіти, професійної підготовки та перепідготовки;

ефективність товарного ринку — характеризується рівнем конкуренції та здатністю ринку швидко реагувати на зміну потреб споживачів;

ефективність ринку праці — показує здатність робочої сили швидко і без значних соціально-економічних наслідків перетікати з однієї сфери в іншу, а також ефективність використання трудового потенціалу населення;

рівень розвитку фінансового ринку — розвиненість фінансових інститутів і наявність фінансових ресурсів для кредитування економіки в необхідному обсязі;

технологічна готовність — показує швидкість, з якою економіка переймає існуючі технології. При цьому для даного пункту неважливо, в якій саме країні створено ці технології;

розміри ринку — цей пункт визначається місткістю внутрішнього і зовнішніх ринків;

рівень розвитку бізнесу — оцінюється з урахуванням загальної якості бізнес-мережі країни, а також складністю операцій і стратегій окремих фірм;

інновації — цей пункт показує здатність країни до створення технологічних інновацій, а також наявність конкретних результатів у цій сфері.

У 2009–2010 рр. дослідження охопило 133 країни.

Принципи здійснення порівняльного аналізу конкурентоспроможності країн в обох методиках збігаються. За кожним напрямом дослідження розраховується інтегральна оцінка. Після цього на основі цих інтегральних оцінок розраховується загальний інтегральний індекс, за яким країни ранжируються за рівнем конкурентоспроможності економік.

Результати досліджень Міжнародного інституту розвитку менеджменту дають можливість оцінити здатність держав створювати та підтримувати конкурентне середовище. За даними 2009 р., Україна за рівнем конкурентоспроможності посіла 56 місце з 57 провідних економік світу, що були обстежені. Наша країна не тільки опинилася позаду розвинених та нових індустрі-

альних країн, а й поступилася Росії, Казахстану, Естонії, Литві, Китаю та Індії. Гірші результати мала лише Венесуела [10].

У рейтингу глобальної конкурентоспроможності, що розраховується фахівцями Всесвітнього економічного форуму, позиція України теж не найкраща. У 2009–2010 рр. наша країна посіла 82 місце з 133, причому її рейтинг порівняно з 2008–2009 рр. знизився на 10 пунктів, що засвідчує низьку конкурентоспроможність вітчизняної економіки [12, с. 13].

З дванадцяти напрямів, за якими досліджується глобальна конкурентоспроможність, найбільші проблеми Україна має з рівнем розвитку інститутів (120 місце з 133), макроекономічною стабільністю (106 місце), рівнем розвитку фінансових ринків (106 місце) та ефективністю товарного ринку, яка в першу чергу залежить від рівня конкуренції і відповідності пропозиції потребам споживачів (109 місце). Найкращі результати наша країна має за такими критеріями: розмір ринку (29 місце), вища освіта і професійна підготовка (46 місце), ефективність ринку праці (49 місце), інновації (62 місце), охорона здоров'я і початкова освіта (68 місце) [12, с. 314].

Аналіз інтегральних показників та рейтингів дає підстави констатувати, що Україна — країна зі значним соціально-економічним та науковим потенціалом, який не реалізується. Основною причиною цього, на жаль, є неефективна державна соціально-економічна політика і політична нестабільність у країні. На користь цього висновку свідчать і дані щодо чинників, які, на думку підприємців, понад усе перешкоджають веденню бізнесу в Україні. У 2007 р. серед них були названі: нестабільність державної політики і уряду, корупція, податкове регулювання і ставки податків. У 2008 р. більш вагомими стали економічні чинники: інфляція, ставки оподаткування, доступ до фінансових ресурсів, хоча політична нестабільність і корупція також залишилися в цьому «чорному списку». В 2009 р. до головних перешкод розвитку бізнесу респонденти віднесли чинники, пов'язані з державним впливом: політичну нестабільність, ускладнений доступ до фінансових ресурсів, корупцію, податкове регулювання і нестабільність державної політики та уряду. [11, с. 28; 12, с. 314; 13, с. 334].

Зважаючи на сказане, зрозуміло, що найближчим часом нестача інвестицій не дозволить різко підвищити рівень життя населення та значно поліпшити показники рівня розвитку людського потенціалу.

Однак деякі дослідники стверджують, що ІРЛП не завжди відображує рівень задоволення населення своїм життям, тобто відчуття щастя у людини не має чіткої прямої залежності від багатства та освіченості. Тому аналітики британського дослідного центру New Economic Foundation проводять альтернативне дослідження, розраховуючи «Всесвітній індекс щастя». За його результатами щорічно оприлюднюється звіт «Happy Planet Index».

При оцінюванні щастя аналізуються три складові [9]:
задоволеність громадян рівнем свого життя;
тривалість життя;
екологічне благополуччя.

Вивчаючи щастя, дослідники порівнювали витрати (кількість природних ресурсів, що споживаються, тобто екологічну складову) з результатами (задоволеність життям та його тривалість).

Рейтинг, складений у 2009 р., містить дані за 143 країнами. Найщасливішими у світі були визнані жителі Коста-Ріки (індекс щастя склав 76.1). Населення Коста-Ріки задоволене своїм життям. Із 78,5 років, що в середньому живуть костаріканці, 66,7 є щасливими. Екологічний добробут має середню оцінку. До речі, дев'ять країн з першої десятки Happy Planet Index — це країни Латинської Америки.

Цікаво зазначити, що розвинені країни у цьому рейтингу займають далеко не найвищі сходинки, в основному через високий рівень забруднення довкілля та надмірне використання природних ресурсів, хоча рівень задоволеності життям та його тривалість у таких країнах є високими. Найкращій результат серед розвинених країн мають Нідерланди (43 місце), найгірший — США (114 місце).

Найнещаснішими у світі є жителі найбідніших південноафриканських країн: Зімбабве (143 місце), Танзанії (142) та Ботсвани (141). Навіть низький рівень екологічного забруднення не зміг значно вплинути на оцінювання щастя у цих країнах. В основній масі населення не задоволене життям, яке триває вкрай недовго (у середньому 41–51 рік, причому щасливі з них лише 11,6–22,6 років) [14, с. 61].

Наша країна у цьому рейтингу посідає 95 місце (індекс щастя становить 38,1). Якщо розглянути ситуацію більш детально, можна побачити, що українці мають середню тривалість життя 67,7 років, причому 35,9 з них є щасливими [14, с. 61], низький рівень задоволення життям та середні значення показників, що характеризують екологічне благополуччя. Жителів України не можна вважати одними з найщасливіших людей світу: 2/3 досліджених країн мають кращі показники і лише 1/3 — гірші. І це при тому, що країні зазвичай не загрожують серйозні природні катаклізми, клімат — сприятливий; на її території немає «гарячих точок», реальні військові загрози також відсутні. Можна припустити, що основна причина незадоволеності своїм життям в українців в іншому — низькі соціально-економічних проблем: від невисоких заробітних плат до низького рівня соціального захисту; від алкоголізму до реальної дорожнечі послуг охорони здоров'я. При цьому більшість соціально-економічних проблем протягом років незалежності тільки загострювалися.

Цілком очевидно за таких умов є необхідність ефективної соціально-економічної політики. Але у цій сфері Україна має суттєві проблеми. Слушність цього висновку доводять результати дослідження аналітиків Світового банку щодо якості державного управління в країнах світу. Ефективність державної діяльності оцінюється за шістьма напрямками [9]:

урахування думки населення і підзвітність державних органів — показує можливості громадян країни обирати уряд та інші органи влади, дотримання свободи слова, свободи об'єднань, інших громадянських свобод;

політична стабільність і відсутність насильства — відображує стабільність державних інститутів, ймовірність дестабілізації і зміни уряду неконституційними методами або із застосуванням насильства;

ефективність роботи уряду — враховує якість державних послуг, якість роботи державних службовців, ступінь їх незалежності від політичного тиску, якість розроблення і реалізації внутрішньої державної політики тощо;

якість законодавства — свідчить про здатність уряду формувати і реалізувати раціональну політику і правові акти, які сприяють розвитку приватного сектору;

верховенство закону — відображує ступінь упевненості різних суб'єктів у встановлених суспільством нормах, а також дотримання ними цих норм, зокрема ефективності роботи судів, органів внутрішніх справ тощо;

стримування корупції — дає змогу оцінити ступінь використання державної влади в корисливих цілях.

За кожним напрямом для країн розраховується індекс, значення якого варіює від 0 до 100 пунктів. Країни з найгіршими показниками отримують оцінки, близькі до 0, найкращі — до 100. Загальний індекс якості державного управління не розраховується. За даними дослідження 2009 р., Україна мала такі значення індексів за кожним з напрямів: врахування думки населення і підзвітність державних органів — 47; політична стабільність і відсутність насильства — 44; ефективність роботи уряду — 33; якість законодавства — 39; верховенство закону — 31; стримування корупції — 28. За жодним з напрямів Україна не набрала й половини з можливих 100 балів, що дає підстави визнати якість державного управління низькою. При цьому найсерйозніші проблеми наша країна має зі стримуванням корупції, дотриманням законодавства та ефективністю роботи уряду [9].

Підтверджують інформацію про недостатню ефективність державного управління в Україні і результати дослідження економічної свободи, яке проводиться американським дослідницьким центром The Heritage Foundation спільно з газетою The Wall Street Journal. Його автори стверджують, що в країнах з більш вільною економікою рівень добробуту населення є вищим.

Тому ефективне адміністрування має базуватися на забезпеченні громадянам необхідного захисту, підтриманні економічної свободи та невтручанні влади в процеси виробництва, розподілу та споживання товарів і послуг.

Аналіз, що здійснюється за цією методикою, передбачає розрахунок індексу економічної свободи (Index of Economic Freedom) як середньої арифметичної з десяти контрольних показників, які у свою чергу дозволяють оцінити такі аспекти: свобода бізнесу; свобода торгівлі; фіскальна свобода; участь уряду; монетарна свобода; свобода інвестицій; фінансова свобода; права власності; свобода від корупції; свобода праці. За кожним з напрямів країні виставляється оцінка від 0 балів до 100. Індекс економічної свободи, розрахований на основі зазначених 10 показників, також може приймати значення від 0 до 100 балів. Відповідно до значення цього індексу країни поділяють на п'ять груп [9]:

країни з вільною економікою — значення індексу економічної свободи перевищує 80 балів;

країни з переважно вільною економікою — від 70 до 80 балів;

країни з помірно вільною економікою — від 60 до 70 балів;

країни з переважно невольною економікою — від 50 до 60 балів;

країни з невольною економікою — менше 50 балів.

За результатами дослідження економічної свободи 2010 р. Україна посіла 162 місце з 179. При цьому значення загального індексу становило 46,4 балів. Що стосується проміжних показників, то їх значення суттєво відрізняються: від достатньо високих балів за свободу торгівлі (82,6) та фіскальну свободу (77,9) до дуже низьких — за свободу інвестицій (20,0); свободу від корупції (25,0); фінансову свободу (30,0); права власності (30,0) [9]. Тобто, Україна сьогодні – це країна з незахищеними базовими економічними свободами. Це свідчить про значні недоліки державного регулювання і вказує потенційним інвесторам на високу ризикованість можливих капіталовкладень. Отже, низький рівень економічної свободи в Україні значною мірою гальмує її соціально-економічний розвиток.

Висновки. Проведене нами дослідження показує, що Україна має значний потенціал соціально-економічного розвитку: багаті природні ресурси, високий рівень освіти населення, місткий внутрішній ринок. Але цей потенціал використовується неефективно: переважна частка населення – нещасливі люди з низьким рівнем добробуту і нетривалим життям. Щоб подолати цей дисбаланс і повною мірою реалізувати потенціал соціально-економічного розвитку України, необхідні інвестиції, у тому числі іноземні. Але недоліки державного управління (корупція, недотримання норм законодавства, політична нестабільність, ускладнений доступ до фінансових ресурсів тощо) знижують привабливість України для іноземних інвесторів.

Аби поліпшити ситуацію, яка склалася, необхідно в першу чергу досягти економічної і політичної стабільності, знизити рівень корупції, створити дієву судову владу, підвищити рівень довіри населення до державних і фінансових інститутів, а також сприяти підтриманню і розвитку підприємництва. При цьому також важливо використовувати існуючі національні конкурентні переваги, а саме: досягнення у сферах суднобудування, інформатизації, освіти, виробництва військової техніки і зброї, авіакосмічній сфері тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грішнова О. А. Людський розвиток : навч. посіб. / О. А. Грішнова — К. : КНЕУ, 2006. — 308 с.
2. Данилишин Б. Україна в міжнародних рейтингах сталого розвитку / Б. Данилишин, О. Веклич // Економіка України. — 2008. — № 7. — С. 13–23.
3. Лібанова Е. М. Людський розвиток регіонів України: методика оцінки і сучасний стан / Е. М. Лібанова, Н. С. Власенко, О. С. Власюк та ін. — К., 2002. — 110 с.
4. Мірошниченко О. Ю. Індекс людського розвитку: методологічні аспекти та оцінка тенденцій його змін в країнах СНД / О. Ю. Мірошниченко // Вісн. КНУ ім. Т. Шевченка. Сер. Економіка. — К. : ВПЦ «Київський університет», 2005. — Вип. 77-78. — С. 77–79.
5. Мірошниченко О. Ю. Статистичне оцінювання рівня життя населення : автореф. дис. ... канд екон. наук / О. Ю. Мірошниченко. — К., 2008. — 20 с.
6. Ревенко А. Україна у світових координатах людського розвитку / А. Ревенко // Дзеркало тижня. — 2001. — № 28 (352) (28 лип.). — С. 1, 10.
7. Шишкін В. С. Людський розвиток: оцінка та основні напрями підвищення його рівня : автореф. дис. ... канд. екон. наук / В. С. Шишкін. — К., 2004. — 20 с.
8. Человеческое развитие: новое измерение социально-экономического прогресса : учеб. пособие / под общ. ред. В. П. Колесова. — М. : Права человека, 2008. — 636 с.
9. Звіти з людського розвитку на сайті Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hdr.undp.org>
10. Дані експертно-аналітичного порталу «Новости гуманитарных технологий» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://gtmarket.ru>
11. Результати досліджень Міжнародного інституту розвитку менеджменту (Institute of management development, IMD) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.imd.ch>
12. Основні положення звіту про конкурентоспроможність України 2008: Назустріч економічному зростанню та процвітанню / за ред. М. Д. Хану і Т. Гейзера // Всесвітній економічний форум. — Женева, Швейцарія, 2008. — 74 с.

13. The Global Competitiveness Report 2009-2010 [Електронний ресурс]. World Economic Forum, 2009, 479 p. — Режим доступу: <http://www.weforum.org>

14. The Global Competitiveness Report 2008-2009 [Електронний ресурс]. World Economic Forum, 2008, 500 p. — Режим доступу: <http://www.weforum.org>

15. The Happy Planet Index 2. 0. [Електронний ресурс]. / Abdallah S., Thompson S., Mishaelson J., Marks N., Steuer N. / London, New economics foundation, 2009, 62 p. — Режим доступу: <http://gtmarket.ru/news/state/2009/07/09/2090>

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ИНТЕГРАЛЬНЫЕ ОЦЕНКИ КАК ИНСТРУМЕНТ АНАЛИЗА МЕСТА И ПЕРСПЕКТИВ УКРАИНЫ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

Чуприна Е. А., Чуприна Е. А.

Охарактеризованы наиболее известные международные интегральные показатели и рейтинги, которые позволяют оценить различные аспекты социально-экономической и политической жизни определенной страны или региона. На основе их использования проведен системный анализ места и перспектив развития Украины в современном мире. Выявлен ряд экономических, социальных, политических, демографических и ментальных проблем, обоснованы направления их решения.

Ключевые слова: интегральный индекс, международный рейтинг, индекс человеческого развития, рейтинг глобальной конкурентоспособности, всемирный индекс счастья, индекс экономической свободы.

INTERNATIONAL INTEGRAL INDICATORS AS AN INSTRUMENT OF ANALYSIS OF PLACE AND PROSPECTS OF UKRAINE IN THE MODERN WORLD

Chuprina O. O., Chuprina O. A.

The most known international integral indexes and rating which allow to estimating different aspects of socio-economic and political life of the country or region are described in the work. The systems analysis of place and development prospects of Ukraine in the modern world is carried out on the basis of their using. The economic, social, political, demographic and mental problems are revealed; directions of their solution are grounded.

Key words: integral index, international rating, human development index, global competitiveness rating, happy planet index, index of economic freedom.